

MARTA NADAL
**VINT
ESCRITORS
CATALANS**



BIBLIOTECA
SERRA
DOR
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

Teresa Pàmies, la literatura com a crònica

tpamies.webnode.cat

Teresa Pàmies és un d'aquells personatges que no passen indiferents per la història, que tenen voluntat d'incidir-hi. La seva consciència i la seva activitat polítiques, despertes des de molt jove —a dotze anys ja repartia revistes de partit i acompanyava el pare als mítings que ell feia—, la porten decididament cap a una opció d'esquerra, que es manifestarà en la seva militància al PSUC, d'una banda, i en el compromís constant amb el feminisme, de l'altra. Tot això s'expressarà en una literatura a mig camí de la crònica històrica i de la memòria personal, com ho reflecteixen, entre d'altres, Testament a Praga (Premi Josep Pla, 1971), llibre que d'alguna manera determina el final del seu exili, Gent del meu exili o Quan érem refugiats. La realitat, doncs, forneix a l'autora el material necessari per a la confecció dels llibres. Però tot i que aquesta realitat es pugui mostrar dura i cruel en molts moments, Teresa Pàmies defuig sempre, amb una certa ironia i amb humor —quan cal—, el perill de la morbositat. I ens acosta també la persona; la intimitat, els sentiments d'una dona que viu una Primavera de l'àvia o que, ja amb setanta-tres anys, reflexiona sobre els colors del temps i la nostàlgia a Jardí enfonsat, el seu darrer llibre publicat, un passeig pels camins de la decadència a partir de l'esfondrament d'una família, la del poeta Panero, que pot simbolitzar, també, l'esfondrament de tot un sistema, de tot un Occident.

Les 10 del matí. Carrer de Casanova, Barcelona. Ens obre la porta un home de cabells blancs, d'una educació i una amabili-

tat exquisides, un home que ha significat una història important per al nostre país i que, inevitablement, als qui no el vam conèixer personalment en temps difícils, ens porta al cap una cançó de Raimon: Gregorio López Raimundo, el company de Teresa Pàmies. L'escriptora seu en una cadira de boga, amb un posat de resignació per força, després de l'accident que va sofrir en topar amb un cotxe despistat per la pluja insistent de juliol. Comencem una conversa que es va fent cada cop més interessant i atractiva. Només hi manca la música de fons d'algun bolero...

—Podríem començar parlant de l'exili.

—El meu exili comença a Santo Domingo, on vam estar uns mesos; vam arribar-hi procedents de França amb el darrer vaixell que sortia d'Europa, i fou l'únic port que ens va acceptar. Després vam anar a Cuba, només una estada de pas cap a Mèxic. L'exili americà en aquests tres països comença, doncs, pràcticament l'any 40 i acaba el 46. A partir d'aleshores l'exili continuarà a Europa.

—A Gent del meu exili expliqueu un episodi realment angoixant, el viatge amb vaixell juntament amb d'altres refugiats, amb el fill de mesos, malalt.

—Va ser un viatge arriscat... Amb un vaixell de desguàs, que ens habilitaren, vam anar de Mèxic a Europa, tot passant per Buenos Aires. Va ser el final de l'exili americà. Mai no hauria dit que l'exili havia de donar tant, perquè precisament l'anada cap a Europa era per a anar a Espanya; després de la guerra mundial, amb el triomf dels aliats contra el nazisme, era gairebé de sentit comú creure que Franco no duraria gaire; però va durar molt...

—A Mèxic coincidíu amb Pere Calders, Tísner, i amb un altre escriptor del qual m'agradaria que parléssiu, Vicenç Riera Llorca.

—En Riera Llorca, el vaig conèixer al vaixell. Era un personatge que fugia dels actes públics, potser per això no se'n ha parlat gaire. Tenia una profunda vocació literària; traduïa moltíssim i amb molt de rigor. Aquest rigor suposo que ja li donava prou satisfacció personal i per això se'l veia poc. Quan va morir, vaig escriure un article a l'«Avui» recordant-lo i evo-

cant, sobretot, un viatge que vam fer plegats cap a l'exili; en aquell viatge per mar podia passar de tot, portàvem submarins alemanys a la cua... Enmig d'aquell ambient crispat i gairebé histèric, en Riera Llorca donava una sensació de serenitat que no oblidaré mai. Ell era militant del meu partit, el PSUC, però ja n'estava força deslligat. L'any passat li van retre homenatge a Pineda de Mar, en un acte que va ser, al meu entendre, molt significatiu i positiu perquè ens vam reunir una sèrie de persones de diferents ideologies, entre les quals es va moure sempre en Riera Llorca amb un esperit obert. Tots vam coincidir al voltant d'una persona. Aquest caràcter obert, contemporitzador, és un tret d'en Riera Llorca que m'agradaria destacar.

—L'any 1971 significa el retorn definitiu, el final d'un llarg exili.

—Sí, i és l'any en què guanyo el Premi Josep Pla. Això em va permetre de decidir la tornada, amb la relativa protecció que dona un premi literari.

—La vostra obra literària traspua, obertament, un clar compromís polític. Com neix en una dona dels anys trenta —aleshores éreu una nena— la dedicació a la política? Fins a quin punt l'ambient familiar, el pare, sobretot, us va influir?

—Com tots els compromisos, no es produeix un dia determinat i a una hora concreta, però sí que hi ha un impuls; va ser el meu pare, efectivament, qui m'inicià en la militància. Ell va tenir el gran mèrit de predicar amb l'exemple, i això em va portar al compromís que començà, quan jo tenia onze o dotze anys, anant a repartir diaris del Partit Comunista, revistes en francès que editaven a la Unió Soviètica... Després, acompanyava el pare als mítings; anàvem per tota la Noguera a predicar la bona nova, per a dir-ho d'alguna manera... Això, realment, ho sentia; m'agradava veure que la gent estimava el pare, o fins i tot que el criticaven. Tot això, vulguis o no, per jove que siguis, et forma; quan l'any 31 —només tenia dotze anys— van agafar els capitans de Jaca, ja vaig estar molt activa: anava a la presó a veure el pare, venia postals dels capitans presos... Tot això em va anar preparant per al compromís definitiu que es

donà en esclatar la guerra. Amb la guerra s'havia d'actuar, en el sentit de fer cara a la rebel·lió, i a mi em va tocar aviat: per l'octubre del 36 ja era delegada de la Joventut; vam preparar un Congrés a Barcelona i, per a dir-ho en llenguatge esportiu, allí ja em van fitxar. La clau de la promoció de la dona, en aquells moments, va ser aquesta: els nois anaven al front, molts hi morien, i les noies havien d'ocupar-ne el lloc. No teníem temps de reflexionar, perquè tot anava molt de pressa.

—*Es passava ràpidament a l'acció...*

—D'una manera immediata. Això, o bé et quedaves a casa. Un pas en porta un altre, i així vaig adquirir el compromís amb el comunisme, amb el qual continuo. També val a dir que, amb tants anys, s'aprèn. S'aprèn dels errors, de les insuficiències, i és evident que aquest meu comunisme d'ara no és el mateix de quan jo tenia disset anys, però és.

—*La vostra posició dins el comunisme ha estat força crítica. Testament a Praga ja ho reflecteix.*

—Sí, ha estat una de les primeres tendències crítiques. Dir segons què, en un moment determinat, significava ser un traïdor. Deslliurar-me de tot un seguit de tòpics —que no entens com, de jove, has pogut repetir— ha estat un alliberament. Com també ho ha estat, per a mi, la descoberta del feminisme.

—*El vostre compromís amb la dona va lligat al vostre compromís amb l'esquerra?*

—Al meu cercle polític, el feminisme era considerat un corrent burgès. Dins les teòriques marxistes hi va haver una divergència profunda; a mi, m'apassionava el tema de si la dona era discriminada o no fins i tot per l'esquerra. Descobrir aquesta controvèrsia entre nosaltres mateixos em va anar educant per adonar-me que, les que teníem raó, érem les feministes, que consideràvem que no hi ha moviment d'alliberament de la dona, que no es pot consolidar cap dels drets que la dona ha assolit, si no actua d'una manera independent. Independent, fins i tot, de qualsevol partit. És clar, dir això en el si d'un partit que aspirava a dominar-ho tot era, gairebé, una heretgia.

Quan arribo a Barcelona el 1971, després d'escriure *Testa-*

ment a Praga, descobreixo una cosa en la qual no havia pensat mai, i és que, aquí, les idees també avançaven; les noves generacions llegien, pensaven i discutien. I, a més, defensaven les seves idees fins i tot amb el risc d'anar a la presó. I descobreixo, també, el feminisme elaborat teòricament per Maria-Aurèlia Capmany; em va apassionar el seu llibre *La dona a Catalunya*, que em va fer conèixer els orígens del feminisme entre nosaltres.

El meu feminisme, com la meua militància, s'ha mantingut sempre en una línia crítica. És a dir, no m'empasso el que no em sembla lògic; això em va crear problemes amb les feministes radicals, com també me'n creà *Testament a Praga* entre molts comunistes. Sempre he defensat la doble militància; no crec que les dones, al partit, siguin instrument dels homes, ni tampoc crec que l'home sigui l'enemic; continuo pensant que el feminisme el poden defensar, també, els homes, i així ho paleso al llibre *Masclles no masclistes*.

Actualment segueixo el debat ideològic d'Itàlia i dels Estats Units, que està en una fase interessantíssima, perquè proposa analitzar críticament el que el moviment feminista ha fet fins ara; per exemple, analitzar críticament l'evolució d'algunes dones en el curs dels deu anys de democràcia a Espanya; veure com han passat de postures radicals a ser metabolitzades —l'expressió és de les italianes— pel sistema. Això em sembla molt important.

—*Un tema important, en aquest sentit, és la dona i el poder.*

—La dona i el poder i, també, l'esquerra i el poder. Perquè jo sempre situo el feminisme a l'esquerra. El feminisme, com a moviment alliberador, és d'esquerra. Aquest és el debat en què estem i en el qual descobreixo coses. No sé si tot això queda reflectit a la meua literatura, però en tot cas un llibre concret sobre el tema és el que hem esmentat abans, *Masclles no masclistes*; també, sempre que ve a tomb, parlo de la qüestió als articles de l'«Avui» i a la ràdio. El programa de la ràdio és, obertament, una tribuna feminista.

—*Hem parlat, fins ara, del vostre compromís polític, del vostre compromís amb la dona. Però, quan comença el vostre compromís literari?*

—Aquí sí que hi intervé la vocació. A Barcelona, durant la guerra, hi havia una revista, «Juliol», el director de la qual va anar al front i ja no en va tornar. Aleshores em van nomenar directora de la publicació. Hi vaig haver d'escriure molt —quan encara no dominava gramaticalment el català—, i una de les coses que més m'agradava era anar als fronts i fer reportatges del que hi passava, del que veia. Per a mi, la literatura ha estat sempre, abans que res, observació. Com deia Pla, observar, retenir allò que la pròpia sensibilitat sigui capaç de retenir i explicar-ho amb amenitat. Jo no havia llegit mai Pla —el vaig descobrir a l'exili—, ni tampoc teories sobre com s'havia d'escriure, però en aquest meu esforç per explicar les coses amb claredat suposo que hi intervé el meu origen pagès. I això és important. A pagès, fins i tot avui, es té una capacitat extraordinària per a veure l'essencial i no donar importància al que és secundari...

—Capacitat d'«anar al gra»?

—D'anar al gra amb la decisió d'explicar el que es vol encara que no sigui del gust de tothom. Això és molt de pagès i és el que jo he procurat fer. També, és clar, he llegit moltíssim. De joveneta llegia, cada setmana, «En Patufet», «Pàgines viscudes». La meua generació s'ha educat amb les «Pàgines viscudes», perquè eren com una mena d'ètica: tot hi passava entre les classes humils; els valors com la bondat, la solidaritat, la franquesa, hi eren molt clars... Més endavant vaig descobrir Ruyra, Prudenci Bertrana, quan ja tenia quaranta anys, Pla... He après molt de les lectures, però per damunt de tot hi ha hagut una vocació primigènia; la que em portà a dirigir, de ben joveneta, la revista «Juliol». Encara ara, si vaig a alguna hemeroteca i reviso aquells «Juliol», hi descobreixo el mateix estil; coneixia menys coses, llegia menys, dominava menys la llengua, però sabia el suficient per a dir el que deia. Això és el que em va ajudar. Ara continuo llegint molt. Ja estic en aquesta fase una mica malenconiosa en què m'adono que ja no tornaré a llegir molts dels llibres que m'han agradat i, d'altra banda, em sento com acorralada per les novetats constants que voldria llegir i no puc. Noto que el temps comença a pres-

sionar-me. Un llibre que malgrat tot llegeixo periòdicament és *El comte Arnau* de Sagarra.

—El vostre pare també tenia una certa devoció per aquest llibre.

—Se'l sabia de memòria... El pare era un home molt sensual i *El Comte Arnau* li produïa veritables èxtasis. Era reviuire situacions que potser no-havia viscut en realitat, però li hauria agradat de viure. Ell buscava aquesta font de joventut que el llibre li transmetia, i ara que sóc gran ho entenc. Amb els anys aprens a entendre coses que de jove no entenies. Això em passa també amb la poesia.

—Enteneu la literatura, concretament la novel·la, com una crònica —amb les variants que calgui— de la realitat, com retalls de memòria? A la vostra obra pràcticament no existeix la ficció...

—La meua dèria, que mai no aconseguiré d'acomplir, seria escriure aquestes novel·les clàssiques, del XIX, amb molta imaginació i molts personatges, i els conflictes que es van teixint entre ells. M'enlluernen Stendhal, Balzac, per exemple, però sóc incapaç d'escriure novel·les d'aquest estil precisament perquè necessito la realitat, la realitat de cada dia. No tinc la imaginació per a crear tot aquest cos literari; ara, sóc una gran llegidora de novel·les, no solament catalanes. Quan la realitat arrossega massa ja no es pot parlar de novel·les, sinó, en tot cas, de crònica. A *Segrest amb filipina*, jo volia escriure una novel·la, però a la meitat del llibre ja hi surt tothom: Duran Ferrer, Portabella... Reconec que tinc un dèficit, potser també cultural, que explica, en part, la meua incapacitat d'escriure novel·les amb una bona dosi d'imaginació.

—La vostra obra pot entendre's, també, com una crònica històrica. Al costat d'aquesta voluntat de presentar la història d'uns moments molt concrets hi trobem també l'element sentimental, íntim, quotidià... aquells elements que, a molta distància en el temps, també es trobaven a la *Crònica d'en Jaume I*, per exemple. Ho feu amb la voluntat d'oferir un contrapunt al que podria ser l'aridesa de la història?

—Si ve a tomb, no m'ho reprimeixo. Jo sóc una gran lectora de la *Crònica* de Jaume I, que té moments de gran encís.

Quan era a Mèxic, vaig fer un curset sobre la *Crònica de la conquesta de la Nueva España* de Díaz del Castillo. El que hi vaig aprendre és que, per a explicar la gran història, cal contar també la petita història. És a dir, si Díaz del Castillo té un gran valor històric no és perquè explica com Cortés va arribar a Mèxic, sinó perquè narra com fan el menjar els indis, en quins recipients el posen, etc. Aquest element, que el té també la Crònica de Jaume I, és el que serveix al lector per a situar-se en el marc concret on es desenvolupa la història que s'explica. Amb tot el que té de limitació una crònica personal, jo em considero una cronista de la guerra, de l'exili i, en certa manera, de la resistència.

—*Al costat de tots aquests elements, la nostàlgia és també un tret que caracteritza la vostra obra. Una nostàlgia que, d'alguna manera, presideix el darrer llibre que heu publicat: Jardí enfonsat. Més enllà de presentar la decadència de la família Panero, podríem dir que simbolitza també l'esfondrament d'una civilització, d'un Occident gastat i vell, d'un sistema que s'ha anat morint emmirallant-se en la il·lusió d'una antiga utopia?*

—Certament, *Jardí enfonsat* és una metàfora de tot això. Fa deu anys vaig veure una pel·lícula de Chávarri, *El desencanto*, que em va deixar una inquietud; i, casualment, passejant per Astorga —no hi havia anat per la família Panero, sinó per veure l'obra de Gaudí—, em vaig trobar el jardí, obert, que havia vist a la pel·lícula. Aleshores sí que vaig decidir escriure, perquè era inevitable, partint d'aquell jardí. Era realment patètic. Tot i restar absolutament abandonat, encara conservava alguna cosa de la primitiva bellesa. És aquí on, efectivament, es troba la metàfora: el jardí enfonsat és tota una civilització occidental, una manera de viure.

Panero va ser el primer poeta del règim, el primer poeta d'Espanya, perquè tots se n'havien hagut d'anar; havien mort García Lorca i només quedava ell. Aquesta burgesia intel·lectual que, a més, era terratinent, genera uns fills, com els tres Panero, i de cop s'enfonsa. Però s'ha enfonsat amb una certa bellesa, que és la que té sempre la decadència, la visió de la qual ha expressat millor que ningú Visconti. En aquest llibre

també hi entra l'enfonsament del jardí propi. Quan pensàvem que canviaríem el món, sense explotadors ni explotats, ens havíem construït un jardí que nosaltres mateixos hem enfonsat... Per a mi, però, hi ha un altre jardí que no s'enfonsarà mai, el que la gent es pot fer seu, el jardí cor d'una societat, el jardí de San Francisco de León, imatge amb la qual acabo el llibre.

—*M'agradaria que ens féssiu un comentari sobre els esdeveniments de l'Europa de l'Est els darrers dos anys: des de la caiguda del mur de Berlín fins a la dissolució de la Unió Soviètica.*

—Ha estat una esfondrada total pel que fa als procediments, però no pel que fa a la idea mateixa. La idea d'una societat socialista, tal i com la concebia Marx, jo continuo pensant que no s'ha enfonsat. No m'ha sorprès el que ha passat a la Unió Soviètica, ni a Txecoslovàquia ni a Polònia, perquè, si es llegeix detingudament *Testament a Praga*, ja s'hi pot veure una premonició, gairebé diria un desig que la cosa peti per algun costat. Ara, el que m'ha deixat literalment desarmada i encara no he assimilat és el que succeeix a Iugoslàvia. L'esfondrada de l'Estat per defectes propis del sistema en si, que era injust i cruel, s'entén; però el règim de Iugoslàvia no era injust ni cruel. S'havia aconseguit donar als pobles una dignitat, fins i tot pensava que era un camí per a evitar el que ha succeït a l'antiga URSS. Quan, amb Tito, es va crear la Unió de Pobles no alineats, es va demostrar que no era pas el mateix! A Iugoslàvia els separen les religions, quan jo creia que estaven superades perquè dues generacions s'han educat sense religió. Aleshores t'adones que fins i tot el racionalisme del marxisme s'ha perdut, perquè el que passa allà és absolutament irracional. El cas d'Albània és molt diferent, perquè és la misèria negra que no van superar mai amb el comunisme, però Iugoslàvia la va superar i va aconseguir una economia repartida i una pau efectiva, real. No entenc res. El que ha passat al bloc de l'Est, en general, hem tingut temps d'anar-ho paint. La Perestroika considero que ha estat un dels esdeveniments històrics més positius: primer, perquè ha fet acabar la por de la guerra entre els blocs, que ja és molt, però, d'altra

banda, i malgrat que Gorbtxov hagi hagut de recular, la gran victòria que tots —no solament els comunistes— hem de celebrar és el fet que les coses es puguin resoldre políticament. Ara es deixa que Gorbtxov continuï fent política a la seva manera; abans se'ls enviava tots a Sibèria i no se'n parlava mai més.

—*Si us sembla, parlem de la nostra història més recent arran del llibre de Josep Benet sobre el qui fou president de la Generalitat de Catalunya, Josep Tarradellas.*

—Encara no l'he llegit, però, és clar, sé de què va perquè se n'ha parlat molt. Benet tenia el perfectíssim dret de publicar aquests documents —que no n'hi havia cap de secret—, però crec que en la situació de poca consolidació de la nostra autonomia, encara, i de tot el que significa; en la situació, encara, de precarietat democràtica del país, les declaracions de Josep Benet —no el seu llibre— al diari «El País», dient que Tarradellas va fer amb Suárez una operació econòmica de tipus personal, va resoldre un problema domèstic venent-se, pràcticament, a Madrid, penso que no afavoreixen la cohesió necessària de Catalunya. Crec que Benet no ha pensat en tot això i que la seva deducció —a base de documents que diu tenir— és de poca categoria.

—*Acabem l'entrevista a ritme de bolero?*

—El programa de ràdio que faig, «Crònica social a ritme de bolero», dins «El matí de Josep Cuní», fa cinc anys que funciona. Està basat en les coses que passen cada dia; me'n dona el tema l'actualitat, però com que sovint és molt dura, procuro oferir-ne també els aspectes còmics, irònics. És un programa clarament feminista —encara hi predomina la dona maltractada— i senzillament el que faig és dedicar quinze minuts la setmana a sensibilitzar l'opinió sobre aquestes qüestions. Per què trio un bolero? Doncs perquè tots els aspectes que tracto són històries de bolero. El bolero reflecteix una cultura popular riquíssima, no solament del Carib, sinó de Mèxic, Colòmbia, i també amb arrels d'Europa, de la cançó francesa dels anys trenta. Jo tinc boleros —m'interessen sempre que siguin de qualitat— per a fer el programa deu anys més... Al principi,

algú em va preguntar com era que jo posava boleros; i, doncs, què es pensen, que havia de posar «La Internacional» o «A les barricades», jo, o què? El bolero va als sentiments, és humà. «Puro teatro», per exemple, és un autèntic «boleraso»...

(Núm. 393, setembre 1992)